

*Олексій Леонідович Уколов,
аспірант відділу теорії держави і права
Інституту держави і права
імені В. М. Корецького НАН України
ORCID: 0009-0005-6311-1909*

ФІКЦІЇ В СУЧАСНОМУ ПРАВІ ТА ЇХ ВИКОРИСТАННЯ

Постановка проблеми. Юридичні фікції належать до найдавніших і водночас складних правових категорій, що привертала увагу дослідників як у минулому, так і в сучасності. Протягом тривалого часу науковці вивчали їхню природу, зміст, роль у механізмі правового регулювання суспільних відносин, значення для юридичної практики та вплив на розвиток юридичної техніки. Незважаючи на значний доробок у цій сфері, питання юридичних фікцій залишаються актуальними, особливо з огляду на сучасні процеси формування правової держави, трансформації державно-правових інститутів та вдосконалення методів правового регулювання й юридичної техніки.

Сьогодні спостерігається зростаючий інтерес науковців-правознавців до цього техніко-юридичного прийому, що дає змогу чітко визначити проблеми, з якими стикаються дослідники юридичних фікцій на сучасному етапі розвитку правової науки. Зокрема, залишається недостатньо вивченим питання юридичної фікції як універсальної правової категорії, що застосовується у всіх галузях права; не повністю розмежовані юридичні фікції та суміжні правові поняття, такі як юридична презумпція, аксіома, аналогія права тощо; існують неточності у визначенні юридичної фікції відповідно до її справжньої природи та призначення в праві; бракує комплексних досліджень щодо застосування цього прийому в різних галузях як матеріального, так і процесуального права.

Відсутність узгодженої позиції серед науковців і практикуючих юристів щодо правової природи юридичних фікцій, їхньої типології, функціонального призначення та процесуальної значущості свідчить про необхідність подальшого дослідження цієї тематики.

Аналіз досліджень і публікацій з проблеми. Дослідження базується на науково-теоретичних працях вітчизняних і зарубіжних правознавців. У сучасний період проблематика юридичних фікцій набула відображення в роботах таких науковців, як Л. Авраменко, І. Борщевський, Р. Вакс, О. Гринь, І. Зеленко, П. Машрувала, Л. Мозолук-Боднар, Е. Моглен, І. Невзоров, О. Петришин, О. Ткачук, М. Цвік, Д. Черемков, І. Шутак та ін.

Метою статті є дослідження юридичних фікцій як правової категорії, їхньої ролі в системі нетипових нормативно-правових приписів, проведення науково-теоретичного аналізу особливостей їх застосування в правозастосовній практиці, а також визначення їхнього місця в сучасній системі засобів юридичної техніки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Наукові підходи до сутності та значення юридичних фікцій у праві зазнавали суттєвих змін: від повного заперечення їхньої ролі в правовому регулюванні суспільних відносин до визнання їх важливим інструментом юридичної техніки. Така розбіжність, а інколи й діаметральна протилежність поглядів, зумовлена складністю цього поняття, широкою різноманітністю його видів, а також специфічним характером впливу юридичних фікцій на правовідносини, що пов'язано з моделюванням абстрактних правових конструкцій.

Тому сьогоднішнє регулювання суспільних відносин у правовій сфері передбачає не лише розробку обґрунтованих і справедливих правових норм, а й ефективне використання юридичної техніки, що забезпечує їхню доступність та точне словесне вираження. Водночас функції фікції не обмежуються лише створенням логічної структури нормативно-правових актів і бездоганного тексту. Юридична техніка може надавати правовим нормам особливу імперативність, зумовлену визнанням певних фактів істинними від самого початку. Для адекватного відображення соціальної реальності у праві застосовуються спеціальні правові засоби і методи, сформовані людством у

процесі розвитку. Одним із таких методів, що забезпечує відображення реальності та її сприйняття як істинної в праві, є юридична фікція.

Фікція (від лат. *fictio* – вигадка, вимисел) – це щось неіснуюче, уявне або помилкове, що свідомо подається як дійсне з певною метою [3]. Це правовий прийом, суть якого полягає в підведенні реальності під умовну формулу. Первісно застосування фікцій у праві зумовлювалося необхідністю подолання консерватизму та формалізму стародавнього права, яке базувалося на релігійних догмах і традиціях. Оскільки правові норми, сформовані протягом століть і наділені сакральним характером, важко адаптувалися до змін у суспільних відносинах, юридична фікція стала засобом їхньої гнучкої трансформації. Вона давала змогу змінювати правове регулювання відповідно до практичних потреб, формально не порушуючи букву закону.

Юридична фікція традиційно пов'язується з давньоримським правом, де вона вперше набула застосування. Римське право містить численні приклади використання фікцій із чітко визначеною практичною метою. Претори зверталися до цього прийому тоді, коли «суворе» право вступало в суперечність із природними уявленнями про справедливість, добрі звичаї, совість чи здоровий глузд. У таких випадках фікція виступала процесуальним засобом, який дозволяв усунути конфлікт, що не міг бути вирішений у межах матеріального права. Претори наказували судді діяти так, ніби певний факт, що не мав місця в реальності, існував, або, навпаки, ніби реальна обставина не мала місця [1, с. 24–25; 2].

Один із найдавніших випадків застосування юридичних фікцій у римському праві, ймовірно, виник у суді претора перегринів. Він стосувався пред'явлення цивільних позовів для захисту від правопорушень у випадках, коли однією зі сторін у правовідносинах були чужоземці (перегри-ни), на яких ці позови не поширювалися. Для подолання цієї юридичної перешкоди в преторську формулу вводилася фікція *si civis romanus esset...* («якби він був римським громадянином...»), що давало змогу розглядати справу, ніби відповідач мав статус громадянина Риму [5].

Яскравим прикладом юридичної фікції є інститут юридичної особи, який сформувався ще в римському праві й зберігся в сучасному правовому житті. В основу правового положення союзного утворення (організації) була покладена юридична природа фізичної особи. Звісно, союзне утворення не могло бути фізичною особою, проте діяло в правовому обороті в ролі «ніби фізичної особи, як громадянин, як людина». Це була фікція, «священна неправда», неправда в силу необхідності забезпечити цивільному праву можливість подолати логічні суперечності й забезпечити виконання головної його функції – регулювання суспільних відносин.

Юридичні фікції в римському праві можна трактувати як особливий прийом юридичної техніки, що полягає у визнанні завідомо неправдивого твердження за істину, можливість спростування якого не має юридичного значення. Однак римські юридичні фікції мали дві основні цілі: преторські фікції уможливлювали підвести неурегульовані правом суспільні відносини під дію вже існуючих правових норм, а інші фікції сприяли швидшому та спрощеному вирішенню різних юридичних питань, що виникали в правовій системі Стародавнього Риму.

Отже, можна визначити юридичну фікцію як нормативне узагальнення, яке закріплює неправдиве твердження, що визнається за істину імперативно без необхідності доведення, регулює суспільні відносини і є неможливим для спростування. Такий зміст цієї категорії підтверджується не лише її семантичним значенням, а й трактуванням у юридичній літературі. Зокрема, в Новому тлумачному словнику поняття «фікція» визначається як те, що не відповідає дійсності, не існує або подається з певною метою за дійсне; вигадка, обман, підробка, фабрикація; вигадане положення або сукупність ідей, що подається за істину [7, с. 76]. І. Борщевський пояснює фікцію як відомий прийом мислення, що використовується для припущення ненаявної обставини як наявної або навпаки, ненаявного як наявне, з метою вирішення завдання через хибне положення [15, с. 11].

Д. Черемков свого часу описував юридичну фікцію як «удаваний акт», за допомогою якого досягається певний результат, прийнятний у межах чинної правової системи. Він також визначав її як «юридичну неправду, освячену необхідністю», називаючи «білою брехнею закону», що дає змогу уникати труднощів, а не долати їх. На його думку, юридична фікція є своєрідним «технічним обманом», який використовується для забезпечення ефективності правового регулювання [10, с. 13].

У юридичній літературі юридична фікція розглядається як припущення, яке приховує або змушує приховувати той факт, що правова норма зазнала змін шляхом модифікації її застосування,

залишаючись зовні незмінною. Такий підхід використовувався англійськими судами для розширення власної юрисдикції, спрощення судових процедур та надання засобів правового захисту, які інакше були б недоступними [12, с. 7].

Верховний Суд зазначив, що юридична фікція (legal fiction) є умовно прийнятим фактом, який не підлягає спростуванню в процесі доказування та беззаперечно визнається істинним, маючи імперативний характер. Її зовнішнім вираженням є норми як матеріального, так і процесуального права. Використання юридичних фікцій спрямоване на забезпечення принципу правової визначеності та передусім фіксацію виконання уповноваженим суб'єктом певного обов'язку у випадках, передбачених законом [14, с. 84].

На доктринальному рівні юридична фікція трактується як уявна теоретико-правова конструкція, що дає змогу змодельовати тенденції формування і розвитку факту, який не існує в реальності, але є необхідним у правовій сфері. І. Зеленко зазначає, що в процесі правотворчості юридична фікція виступає не лише інструментом юридичної техніки, а й втілюється у вигляді нормативного припису – норми-фікції [6, с. 15]. Цієї позиції дотримуються й інші дослідники, наголошуючи, що юридична фікція передбачає визнання існування факту, який у реальності неможливий, однак його припущення ґрунтується на певних обставинах [12, с. 10].

Українські правознавці визначають юридичну фікцію також як техніко-юридичний прийом, за допомогою якого: неіснуюче становище (відношення) визнається таким, що існує, і набуває загальнообов'язкового характеру через його закріплення у правовому приписі; штучно прирівнюються між собою об'єкти, які в реальності є різними або навіть протилежними [11, с. 17]. І. Шутак трактує юридичну фікцію як засіб юридичної техніки, що застосовується в об'єктивному праві та юриспруденції й полягає у визнанні неіснуючого за наявне і навпаки [9, с. 123]. Л. Шапенко розглядає юридичну фікцію в цивільному процесі як інструмент юридичної техніки, що передбачає закріплення в процесуальному законодавстві свідомо неправдивого положення, яке має юридичне значення, з метою спрощення та оптимізації процедури судового розгляду [13, с. 4].

Поширеним є підхід, згідно з яким юридична фікція розглядається як прийом юридичної техніки, закріплений у нормативно-правових актах, що встановлює існування факту або обставин, які насправді не мають місця. Юридична фікція виступає невід'ємним елементом і необхідним атрибутом правових норм, сприяючи їхній універсальності та впорядкованості у процесі регулювання суспільних відносин [12, с. 7–11]. Варто підкреслити, що юридичні фікції в системі засобів юридичної техніки забезпечують доступність законодавства та зручність його застосування, що своєю чергою відіграє важливу роль у зміцненні державної дисципліни [13, с. 10].

Існує також точка зору, згідно з якою юридична фікція розглядається як припущення, що дозволяє створити неіснуюче положення, яке визнається таким, що існує, має імперативний характер і закріплюється нормою права. Як засіб юридичної техніки, юридична фікція формує специфічні правові конструкції, за допомогою яких моделюється умовна правова реальність [14, с. 89].

Різноманітність підходів до дослідження юридичних фікцій, що наявна в науковій літературі, значною мірою зумовлена відмінностями в трактуванні самого поняття «юридична фікція». Однак таке термінологічне розмаїття не сприяє чіткості наукових досліджень і визначенню практичної значущості цього феномена. Для позначення відносно самостійного явища доцільно використовувати єдиний термін, що найбільш точно відображає його сутність. Постає питання щодо вибору оптимальної дефініції, яка не може бути довільною, а має відповідати як соціальній, так і юридичній природі досліджуваного явища.

У законодавстві відсутні чіткі визначення, які однозначно вказують на те, що певне положення є юридичною фікцією. Найбільш наближеним за змістом є слово «вважається», яке часто використовується в нормативних актах. Однак цей термін може позначати не лише фікцію, а й презумпцію або певний висновок чи підсумок. Наприклад, коли закон визначає, що договір укладено або розірвано за певних умов, йдеться про логічний наслідок, який обов'язково настає за наявності відповідних фактів. У випадку ж фікції такий причинно-наслідковий зв'язок відсутній – законодавець фактично закріплює правило: «нехай буде так, хоча це не так». Фікції та презумпції є правовими конструкціями, що дають змогу визнавати юридичними фактами або повністю неіснуючі, або лише ймовірно існуючі обставини. Вони мають спільну рису – ґрунтуються на припущеннях, проте є різними юридично-технічними засобами, спрямованими на досягнення єдиної мети в

правовому регулюванні. Основними відмінностями юридичних фікцій від презумпцій є порядок їх закріплення в законодавстві, неспростовність і відсутність ймовірності щодо обставини, яка стверджується. Варто зазначити, що деякі юридичні фікції з часом можуть трансформуватися в презумпції, оскільки через їхнє застосування у судовій практиці сумнівні положення поступово набувають загального визнання [15]. Наведемо деякі норми, які можна віднести до фікцій. Наприклад, «не є кримінальним правопорушенням заподіяння шкоди правоохоронюваним інтересам у стані крайньої необхідності» (ч. 1 ст. 39 КК України); «строк, після якого особа вважається такою, що не підлягає адміністративному стягненню» (ст. 39 КУпАП); «якщо неможливо визначити день отримання останніх відомостей про місце перебування особи, початком її безвісної відсутності вважається перше число місяця, що йде за тим, в якому отримано ці відомості, або, якщо неможливо встановити цей місяць, – перше січня наступного року» (п. 2 ст. 43 ЦК України); «якщо кілька речей утворюють єдине ціле, що дає змогу використовувати його за призначенням, вони вважаються однією річчю (складна річ)» (п. 1 ст. 188 ЦК України); «поширювачем інформації, яку подає посадова чи службова особа під час виконання своїх обов'язків, вважається юридична особа, в якій вона працює» (п. 4 ст. 277 ЦК України).

Отже, є багато прикладів застосування юридичних фікцій у праві, однак висновок є очевидним: юридична фікція – це спосіб правового регулювання, за допомогою якого законодавець надає об'єкту правового регулювання властивості, яких цей об'єкт не має. Юридична фікція є специфічним прийомом юридичної техніки, який застосовується, коли досягти мети іншими засобами є неможливим. Це оптимальний інструмент технічного оформлення правових норм завдяки лаконічності й категоричності формулювань. Метод юридичної фікції використовується не лише при формулюванні окремих норм права, а й під час побудови окремих правових інститутів.

Можна стверджувати, що фікція виступає як регулятор суспільних відносин, застосовуючи при цьому фіктивний підхід, тобто закріплює на нормативному рівні те, що не існує насправді. Юридичним фікціям як інструменту юридичної техніки властиві такі характеристики: очевидна помилковість, незаперечність, здебільшого імперативність (хоча іноді можуть бути й диспозитивні фікції); свідомо деформація реальності; визнання неіснуючих обставин реальними та заперечення існуючих фактів; визнання певних обставин і ситуацій існуючими до того, як вони виникли в реальній дійсності, або визнання їх виникнення пізніше, ніж це відбулося насправді [2]. Юридичні фікції регулюють ситуації, що перебувають у стані непоправної невідомості, їх застосування має місце у випадках прогалин у реальній дійсності. Вони є статичними, мінливими, деформаційними і незаперечними, при цьому встановлене ними правило має імперативний характер.

У загальному вигляді використання юридичних фікцій дає змогу уникнути необхідності детально пояснювати численні положення права, спрощуючи процес правового регулювання. Саме тому юридична фікція застосовується в різних галузях права з метою оптимізації правового регулювання подібних між собою відносин.

Застосування фікцій у науці, зокрема в юридичній, значною мірою зумовлене тим, що використання цього прийому має важливі переваги. Воно уможливорює уникнути зайвих пояснень щодо різних предметів і явищ, а також полегшує застосування методів наукового дослідження (наприклад, умовного сприйняття за істину або доказу від зворотного). Юридична фікція спрямовує процес пізнання фактичних обставин на встановлення передбачуваного факту відповідно до закону, якщо є певні обставини. Вона допомагає обґрунтувати знання про факт, що і є її процесуальним призначенням. У процесі доведення фактичних обставин справи юридичне припущення (фікція) виконує роль інструменту для їх юридичної кваліфікації. Застосування фікцій у судочинстві сприяє здійсненню правосуддя і реалізації права на судовий захист.

Висновки. Отже, юридична фікція є категорією права та прийомом юридичної техніки, який полягає в тому, щоб визнати явно неіснуючий факт таким, що існує, або, навпаки, існуючий – таким, що не існує. Цей прийом використовується для створення правової норми, яка регулює суспільні відносини, що виникають у об'єктивній реальності. Можна стверджувати, що поширення та роль юридичних фікцій останнім часом значно зросли, що призвело до збільшення їх кількості і підвищення їх значення в правовій сфері.

Місце та значення юридичних фікцій у системі засобів юридичної техніки можна визначити за такими характеристиками:

- юридичні фікції є універсальним інструментом юридичної техніки, оскільки цей феномен може бути використано на всіх етапах розвитку права та в усіх сферах правового регулювання;
- юридичні фікції є здебільшого імперативними регуляторами суспільних відносин, що характеризуються станом непоправної невизначеності;
- потенціал юридичних фікцій використовується як у правотворчій діяльності, так і в правозастосовній практиці, оскільки вони можуть бути присутніми на всіх стадіях юридичної діяльності;
- завдяки неспростовному та формальному характеру, юридичні фікції сприяють гармонізації та диференціації юридичної відповідальності, забезпечують стабільність і стійкість законодавства та спрощують тлумачення норм права;
- юридичні фікції мають особливе цільове призначення в механізмі правового регулювання важливих суспільних відносин;
- юридичні фікції є способом відображення правових цінностей у нормах права;
- юридичні фікції слугують ефективним засобом для заповнення прогалин у законодавстві, що порушують логічні зв'язки в правопорядку, а за допомогою фікцій ці зв'язки відновлюються.

Тож сучасна юридична фікція як унікальний і універсальний інструмент юридичної техніки виступає не лише носієм законодавчої політики, а й ефективним засобом, що сприяє підвищенню ефективності правової системи, досягненню вищого рівня правопорядку та зміцненню державної дисципліни.

Сучасні зміни в технологічному середовищі, зокрема розвиток цифрових технологій, ставлять нові вимоги до правового регулювання. Поява нових феноменів, таких як цифрові активи, криптовалюти, штучний інтелект і віртуальні суб'єкти, потребує адаптації юридичних фікцій, що використовуються для правового регулювання традиційних відносин. Це також ставить перед правознавцями важливе завдання – переглянути існуючі підходи до юридичних фікцій та визначити, як вони можуть бути адаптовані до нових реалій правової системи, забезпечуючи правову визначеність і ефективність правозастосування в умовах постійних змін.

Список використаних джерел

1. Основи римського приватного права: курс лекцій / Р. А. Калюжний, Ю. В. Ящуринський. Київ: ДП «Вид. дім «Персонал», 2011. 184 с.
2. Грубінко А. В. Історія держави і права зарубіжних країн: навчальний посібник. Тернопіль, 2010. 392 с.
3. Новий тлумачний словник української мови: у трьох томах. Т. 3. Видання друге, виправлене. Київ: Аконті, 2001. 656 с.
4. Невзоров І. Генеза та розвиток уявлень про природу правових фікцій у національній та світовій юриспруденції. *Юридичний вісник*. 2020. № 6. С. 19–30.
5. Jhering R. Дух римського права. Берлін, 1981. Р. 212.
6. Зеленко І. П. Основи класифікації правових фікцій. *Вісник університету імені Альфреда Нобеля*. 2020. № 1(1). С. 13–17.
7. Машрувала П. Юридичні фікції: чи від вас вони правової реальності? *Міжнародний журнал правових наук та інновацій*. 2020. Вип. 2. Вип. 3. Р. 76–82.
8. Теорія держави та права: навч. посіб. / Є. В. Білозьоров, В. П. Власенко, О. Б. Горова, А. М. Завальний, Н. В. Заяць та ін.; за заг. ред. С. Д. Гусарєва, О. Д. Тихомирова. Київ: НАВС, Освіта України, 2017. 320 с.
9. Шутак І. Д. Юридична техніка: курс лекцій. Івано-Франківськ: Лабораторія академічних досліджень правового регулювання та юридичної техніки. Дрогобич: Коло, 2015. 228 с.
10. Черемков Д. В. Юридичні презумпції та фікції у цивільному процесі України: автореферат дисертації ... кандидата юридичних наук: 12.00.03 / Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса, 2015. 20 с.
11. Ткачук О. С. Фікції у цивільному процесі України: теоретичні та практичні аспекти. *Науковий вісник гуманітарного університету. Серія юриспруденція*. 2015. № 17. Том 2. С. 16–19.
12. Мозолук-Боднар Л. М. Вплив юридичної техніки на зміцнення державної дисципліни: теоретичний аналіз. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Юридичні науки*. 2021. № 1. Том 32(71). С. 7–11.
13. Калюжний Р. А., Шапенко Л. О. Наукові засади правотворчості та юридичної техніки: курс лекцій. Київ: Людмила, 2019. 74 с.
14. Ульяновська О. Сутність правової фікції. *Право України*. 2011. № 1. С. 84–188.
15. Борщевський І. В., Гринь О. Д. Поняття та класифікація правових фікцій у сучасній правовій науці. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2021. Вип. 67. С. 11–14.

References

1. Osnovy rym'skoho pryvatnoho prava: kurs lektsii / P. A. Kaliuzhnyi, Yu. V. Yashchurynskyi. Kyiv: DP «Vyd. dim «Personal», 2011. 184 s.
2. Hrubinko A. V. Istoriia derzhavy i prava zarubizhnykh kpain: Navchalnyi posibnyk. Ternopil, 2010. 392 s.
3. Novyi tlumachnyi slovnyk ukrainskoi movy: u trokh tomakh. T. 3. Vydannia druhe, vypravlene. Kyiv: Akonit, 2001. 656 s.
4. Nevzorov I. Heneza ta rozvytok uiaвлен pro pryrodu pravovykh fiktsii u natsionalnii ta svitovii yurysprudentsii. *Yurydychnyi visnyk*. 2020. № 6. S. 19–30.
5. Jhering R. Dukh rym'skoho prava. Berlin, 1981. R. 212.
6. Zelenko I. P. Osnovy klasyfikatsii pravovykh fiktsii. *Visnyk universytetu imeni Alfreda Nobelia*. 2020. № 1(1). S. 13–17.
7. Mashruvala P. Yurydychni fiktsii: chy vid vas vony pravovoi realnosti? *Mizhnarodnyi zhurnal pravovykh nauk ta innovatsii*. 2020. Vyp. 2. Vyp. 3. R. 76–82.
8. Teoriia derzhavy ta prava: navch. posib. / Ie. V. Bilozorov, V. P. Vlasenko, O. B. Horova, A. M. Zavalnyi, N. V. Zaiats ta in.; za zah. red. S. D. Husarieva, O. D. Tykhomyrova. Kyiv: NAVS, Osvita Ukrainy, 2017. 320 s.
9. Shutak I. D. Yurydychna tekhnika: kurs lektsii. Ivano-Frankivsk: Laboratoriia akademichnykh doslidzhen pravovoho rehuliuвання ta yurydychnoi tekhniki. Drohobych: Kolo, 2015. 228 s.
10. Cheremkov D. V. Yurydychni prezumpsii ta fiktsii u tsyvilnomu protsesi Ukrainy: avtoreferat dysertatsii na zdobuttia naukovooho stupenia kandydata yurydychnykh nauk: 12.00.03 / Natsionalnyi universytet «Odeska yurydychna akademiia». Odesa, 2015. 20 s.
11. Tkachuk O. S. Fiktsii u tsyvilnomu protsesi Ukrainy: teoretychni ta praktychni aspekty. *Naukovyi visnyk humanitarnoho universytetu. Seriia yurysprudentsiia*. 2015. № 17. Tom 2. S. 16–19.
12. Mozoliuk-Bodnar L. M. Vplyv yurydychnoi tekhniki na zmitsnennia derzhavnoi dystsypliny: teoretychnyi analiz. *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho. Seriia: Yurydychni nauky*. 2021. № 1. Tom 32(71). S. 7–11.
13. Kaliuzhnyi R. A., Shapenko L. O. Naukovi zasady pravotvorchosti ta yurydychnoi tekhniki: kurs lektsii. Kyiv: Liudmyla, 2019. 74 s.
14. Ulianovska O. Sutnist pravovoi fiktsii. *Pravo Ukrainy*. 2011. № 1. S. 84–188.
15. Borshchevskyi I. V., Hryn O. D. Poniattia ta klasyfikatsiia pravovykh fiktsii u suchasni pravovii nausti. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriia Pravo*. 2021. Vyp. 67. S. 11–14.

Уколов О. Л. Фікції в сучасному праві та їх використання

У статті досліджується проблема юридичних фікцій як важливої категорії в теорії права, що має значний вплив на правове регулювання та правозастосовчу практику. Юридичні фікції є інструментами правової техніки, що використовуються для створення умовних правових припущень, які у певних ситуаціях визнаються за істинні з точки зору права, навіть якщо вони не відповідають фактичній реальності. Незважаючи на свою умовність, ці припущення мають обов'язкову юридичну силу та визначають правові наслідки для осіб, які потрапляють під їх дію.

Автор звертає увагу на історичні корені фікцій, зокрема їх застосування в римському праві, де фікції використовувалися як інструмент для адаптації правової системи до реалій, які неможливо було б вирішити через традиційні правові інститути. Протягом століть фікції стали важливим елементом розвитку правових систем різних країн, зокрема й української, де вони використовуються для регулювання широкого кола правовідносин.

У статті детально аналізуються основні аспекти юридичних фікцій, зокрема, їхня природа та відмінності від інших правових конструкцій, таких як презумпції та аналогії права. Фікція, на відміну від презумпції, не є припущенням, яке може бути спростоване доказами. Вона є абсолютно непохитною у своїй юридичній значущості, незважаючи на можливі фактичні неточності. Це робить її важливим інструментом для досягнення юридичної стабільності та передбачуваності в правовій системі.

Також у статті розглядається роль юридичних фікцій у різних галузях права. Наприклад, у матеріальному праві фікції можуть бути застосовані для регулювання статусу осіб (наприклад, презумпція безвісної відсутності особи) чи права на власність, а в процесуальному праві – для визначення строків позовної давності або застосування певних процедур до осіб, які перебувають у складних правових ситуаціях. Окремо розглядається роль фікцій в адміністративному та цивільному процесах, зокрема в контексті забезпечення права на захист, а також їх значення в правотворчості та судовій практиці.

Важливим аспектом є критичний аналіз застосування юридичних фікцій у практиці сучасного правозастосування. У статті розглядаються приклади із законодавства України, де закріплені фікції, що викорис-

товуються для врегулювання правовідносин. Це може включати ситуації, де особа, яка перебуває в стані безвісної відсутності, вважається мертвою, або де існують спеціальні припущення щодо термінів позовної давності.

Автор наголошує на необхідності чіткого і правильного застосування фікцій у правовій практиці. Вони повинні бути адаптовані до реальних обставин правових відносин і мати чітке законодавче підґрунтя. Використання фікцій потребує високого рівня правової обізнаності та уважності з боку суддів, юристів і правозастосовчих органів, оскільки неухвалене або неправильне застосування фікцій може призвести до порушення прав і свобод громадян.

Стаття також акцентує увагу на необхідності розвитку теоретичних основ застосування фікцій у праві. Попри їх важливість, у багатьох правових системах досі існує потреба в уточненні та систематизації використання фікцій. Окремо обговорюється їх місце в системі правових норм та інститутів, а також пропонується ввести певні правові реформи для вдосконалення застосування фікцій у правовій практиці.

Підкреслюється, що юридичні фікції є незамінним інструментом для адаптації правової системи до постійно змінюваних умов соціального розвитку. Вони дають змогу вирішувати складні правові питання, забезпечуючи стабільність і прогнозованість у правових відносинах, що є важливою умовою для розвитку правової держави.

Ключові слова: юридична фікція, правова категорія, правозастосування, юридична техніка, правова система.

Ukolov O. L. Fictions in modern law and their use

The article examines the issue of legal fictions as an important category in legal theory which has a significant impact on legal regulation and law enforcement practice. Legal fictions are instruments of legal technique used to create conditional legal assumptions which in certain situations are recognized as true from the point of view of law, even if they do not correspond to actual reality. Despite their conditional nature, these assumptions are legally binding and determine the legal consequences for the persons subject to them.

The author draws attention to the historical roots of fictions, in particular, their use in Roman law, where fictions were used as a tool to adapt the legal system to realities that could not be resolved through traditional legal institutions. Over the centuries, fictions have become an important element in the development of legal systems of various countries, including Ukraine, where they are used to regulate a wide range of legal relations.

The article analyzes in detail the main aspects of legal fictions, including their nature and differences from other legal constructs, such as presumptions and analogies of law. Unlike a presumption, a fiction is not an assumption that can be refuted by evidence. It is absolutely unshakable in its legal significance, despite possible factual inaccuracies. This makes it an important tool for achieving legal stability and predictability in the legal system.

The article also discusses the role of legal fictions in various branches of law. For example, in substantive law, fictions can be used to regulate the status of persons (e.g., the presumption of a person's missing) or property rights, and in procedural law, to determine the limitation period or apply certain procedures to persons in difficult legal situations. The role of fictions in administrative and civil proceedings, in particular in the context of ensuring the right to defense, as well as their importance in lawmaking and judicial practice, is also considered.

An important aspect is a critical analysis of the use of legal fictions in the practice of modern law enforcement. The article examines examples from Ukrainian legislation which enshrine fictions used to regulate legal relations. This may include situations where a person who is in a state of unknown absence is presumed dead, or where there are special assumptions regarding the limitation period.

The author emphasizes the need for clear and correct application of fictions in legal practice. They should be adapted to the real circumstances of legal relations and have a clear legal basis. The use of fictions requires a high level of legal awareness and attentiveness on the part of judges, lawyers and law enforcement agencies, since inattentive or incorrect application of fictions may lead to violation of the rights and freedoms of citizens.

The article also emphasizes the need to develop the theoretical basis for the use of fictions in law. Despite their importance, many legal systems still need to clarify and systematize the use of fictions. The author also discusses their place in the system of legal norms and institutions, and proposes to introduce certain legal reforms to improve the use of fictions in legal practice.

In conclusion, the author emphasizes that legal fictions are an indispensable tool for adapting the legal system to the constantly changing conditions of social development. They allow solving complex legal issues, ensuring stability and predictability in legal relations, which is an important condition for the development of the rule of law.

Key words: legal fiction, legal category, law enforcement, legal technique, legal system.

DOI: 10.33663/2524-017X-2025-16-460-466